

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

**STRATEGIJA TURIZMA KAO RAZVOJNA
OSNOVA JABLANICE**

Sarajevo, (april) juli 2003. godine

EKONOMSKI INSTITUT SARAJEVO

Studijski projekat: **«Strategija turizma kao razvojna
osnova Jablanice»**

Naručilac projekta: **Javno preduzeće Elektroprivreda
Bosne i Hercegovine Sarajevo, i
Općina Jablanica**

Učesnici u izradi

Projekta: **Dr Kemal Hrelja, menadžer i koordinator
Dr Fikret Čaušević, naučni saradnik
Mr Hasan Mahmutović, istraživač - saradnik
Senad Softić, istraživač – saradnik
Enes Orman, dokumentarista
Behireta Duranović, dokumentarista**

**Jedan dio korisnih informacija stavila nam je na raspolaganje TZ
Jablanica, dobrotom njenog direktora Safeta Kukolja**

Dopunjen Projekat završen 21. jula 2003. godine

SADRŽAJ

	Strana
1. UVODNE NAPOMENE	4
2. OSNOVNE INFORMACIJE O JABLANICI.....	10
2.1. Prirodno-geografski ambijent.....	10
2.2. Stanovništvo i privreda.....	11
2.3. Prikaz i analiza makroekonomskih agregata	13
3. TURIZAM KAO STRATEŠKO OPREDJELJENJE	19
4. PRIRODNI I IZGRAĐENI RESURSI ZA RAZVOJ TURIZMA.....	24
4.1. Turizam na vodama.....	24
4.2. Turizam u planinama.....	27
4.3. Seoski turizam.....	30
4.4. Kulturno-istorijsko naslijeđe u funkciji obogaćenja turističke ponude	32
5. VIZIJA, CILJEVI I PROVOĐENJE STRATEGIJE.....	34
5.1. Vizija, ciljevi i pravci strategije razvoja.....	34
5.2. Interventne mjere za ostvarivanje željenih ciljeva.....	38
5.3. Ko bi mogao osmišljavati i operacionalizirati ovakve prijedloge? Prijedlog za razmišljanje	42
5.4. Ciljana turistička ponuda	44
5.4. Mjere za sprovođenje strategije.....	44
6. POTENCIJALNI EFEKTI REALIZACIJE STRATEGIJE.....	46
6.1. Aproksimacija povećanja smještajnih kapaciteta i broja noćenja	46
6.2. Rast zaposlenosti	47
7. ZAKLJUČAK.....	48
8. PRILOZI.....	50
- Pravna regulativa turizma	50
- Izvori i literatura.....	53

1. UVODNE NAPOMENE

Dejtonski mirovni sporazum zaustavio je rat na našim prostorima, ali nam je ostavio u naslijeđe neke nedorečenosti, a posebno nakaradnu pravno-političku i organizacionu strukturu države. Te nedorečenosti i neprimjerena organizacija i struktura države učinili su da osam godina po okončanju rata Bosna i Hercegovina, nažalost, još uvijek se nalazi u gotovo nepromijenjenom stanju u odnosu na neposredno postratno stanje.

Razvoj privrede i socijalne sfere u savremenim uvjetima teško je zamisliti bez efikasnog makroupravljanja za koje se kod nas veoma sporo stvaraju političke i institucionalne pretpostavke. Istina, postoje društvene intencije i verbalna opredjeljenja za ciljeve razvoja, kao što su: transformacija sistema i prestrukturiranje privrede u cjelini sa radikalnom izmjenom vlasničke strukture; profitna orijentacija i ekonomska konkurencija; razvoj malih i srednjih poduzeća, te prevashodno oslanjanje na inostranu akumulaciju u investicionoj politici. Međutim, te deklarativne, globalne, društvene intencije koje se odnose na ciljeve i kriterije razvoja, te metode i pravci razvoja, nažalost, još uvijek su uglavnom u sferi lijepih namjera i želja. Za izgradnju cjelovitog sistema mjera za efikasno makroupravljanje potrebno je uspostaviti odgovarajuće ustavno uređenje zemlje, konačno završiti proces vlasničke transformacije i stvoriti povoljniju političku klimu u zemlji u odnosu na postojeću. Znači, ne postoje još uvijek potrebne pretpostavke za izradu globalne, odnosno multivarijantne strategije na nivou Bosne i Hercegovine, koja bi u sebi sadržavala projekcije privrednog i društvenog razvoja po privrednim granama i po regijama, tzv. vertikalnu i horizontalnu strategiju. U takvoj strategiji našle bi svoju viziju razvoja i lokalne jedinice uprave - općine. Međutim, takav oslonac na vrhovnu vlast ne postoji i nije izvjesno kada će biti stvoren. Da

li to znači da treba čekati dok se državni vrh osposobi za kreiranje efikasnog makroupravljanja? Očito ne!

Život traje i odvija se svaki dan i traži optimalna rješenja već danas. Na tom planu je i inicijativa općine Jablanica da pristupi kreiranju vlastite vizije razvoja kroz izradu strategije razvoja turizma.

Zašto razvoja turizma?

Menadžment Općine ispravno je shvatio da obnavljanje nekadašnje privredne strukture i na njoj gradnja budućnosti zajednice nema realnih pretpostavki za rast, a posebno ne za razvoj. Budući da je Općina u svojoj razvojnoj politici pretežnim dijelom upućena na vlastite mogućnosti, a njezine jedine realne mogućnosti i potencijali su stanovnici Općine i veoma atraktivni prirodni resursi – turizam kao razvojna šansa Jablanice nametnuo se sam od sebe. Ti prirodni resursi javljaju se kao provjereni i potpuno izvjesni razvojni potencijali kao što su: Jablaničko jezero i jezero Grabovica, rijeke Neretva, Doljanka i Šanica, te na kraju prekrasni planinski masivi Prenj, Čvrstica i Bokševica. Svi ovi pobrojani resursi pružaju mogućnost cjelogodišnje ponude brojnih, veoma atraktivnih turističkih sadržaja. Zbog toga sama od sebe nameće se ideja da bi nešto izmijenjeni naslov ovog projekta više odgovarao, a on bi trebao da glasi: «Strategija turizma kao razvojne osnove Jablanice».

Ovo opredjeljenje općine Jablanica, odnosno njena razvojna strategija koja se zasniva na razvoju turizma, u potpunosti se uklapa u savremene razvojne trendove u svijetu.

Turizam sam za sebe nema nekog vlastitog, zasebnog procesa rada koji bi se manifestirao u određenim vlastitim proizvodima ili uslugama. Pa ipak danas u svijetu turizmu se priznaje status posebne oblasti privrede, pri čemu je, svakako, presudan uzrok njegov finansijski efekat. Danas se, kada je riječ o turizmu, često upotrebljava pojam «turistička industrija», da bi se na taj način jače istakao veliki ekonomski značaj turizma.

Kao kompleksna ekonomska djelatnost, razvoj turizma uvjetovan je odgovarajućim razvojem onih privrednih grana koji sačinjavaju komponente njegove bitnosti (saobraćaj, ugostiteljstvo, zanatstvo, poljoprivreda, posebno povrtlarstvo i voćarstvo, trgovina, pa na kraju i industrija i građevinarstvo, izvođenjem investicionih radova u turističkim mjestima u smislu izgradnje turističkih objekata i njihovog opremanja. S druge strane, razvoj turizma direktno utiče i dinamizira tokove razvoja pomenutih privrednih grana, posebno ugostiteljstva.

U općini Jablanica, zahvaljujući njenom povoljnom geoprometnom položaju (tranzitni turizam), naročito u posljednjoj deceniji, ugostiteljstvo je doseglo zavidan nivo. Realizacija ideja iz Strategije za dinamiziranje razvoja turističke ponude u Jablanici ima solidnu osnovu u postojećoj ugostiteljskoj ponudi, kao i onaj koji će pratiti te razvojne trendove.

Vizionari i analitičari turizma u svijetu o turizmu govore kao veoma propulzivnoj privrednoj grani koju stavljaju u istu ravan sa informatikom, naftnom i auto industrijom. Prema studiji «Turizam 2020. godine» Svjetske turističke organizacije WTO već 2010. godine, od današnjih 443 milijardi USA dolara svijet će od turizma zarađivati 1.550 milijardi, a deset godina kasnije preko 2.000 milijardi USD. Broj turista bi se u tom razdoblju povećao od 612 na 1.602 miliona lica.

Uvođenjem zajedničke valute EUR-a, turizam u Evropi čini krupne korake u razvoju. Novi privredni i politički gigant EURLAND sa cca 290 miliona stanovnika postao je po snazi drugi monetarni prostor u svijetu. Očekuje se da će turistički promet do 2010. godine udvostručiti. Posebno će se snažnije razvijati alternativne varijante turizma, kao što su: ekološki, zimsko-planinski, sportsko rekreacijski, kulturni i vjerski turizam. U današnjem stoljeću zimsko-planinski turizam postaje sve više turistički hit.

Jablanica u ovim savremenim trendovima treba da nađe svoju šansu. Zato se već danas treba sistematski pripremati. Prvi korak u tom pogledu je ova strategija. Naime, ako se pod strategijom razvoja podrazumijeva kompleks koordiniranih projekcija razvoja za unaprijed određeni vremenski period, koje dovode do realizacije osnovnih ciljeva privrednog i društvenog razvoja, onda jasno definirana koncepcija i strategija razvoja povećava spoznaju o mogućnostima, približava budućnost i motivira toliko potrebni razvojni napor, i što je isto tako važno, demokratizira proces donošenja razvojnih odluka.

Prema postojećoj pravnoj regulativi turizam kao privredna djelatnost nalazi se u kompetenciji sva tri nivoa vlasti u Federaciji BiH. U okviru kompetencija općine spominje se lokalni turizam. U okviru ustavom i zakonom propisanih nadležnosti kantona navodi se, između ostalog, «da je kanton dužan i ovlašten za stvaranje i primjenu politike turizma i razvoja turističkih resursa». U okviru zajedničkih nadležnosti kantona i Federacije spominje se, između ostalih, turizam i korištenje prirodnih bogatstava. Budući da nisu strogo razgraničene kompetencije između ova tri nivoa vlasti u odnosu na turizam, mogućnost sukoba nadležnosti u uvjetima besprijekornog funkcioniranja sva tri nivoa vlasti bila bi česta pojava. Na

žalost, pošto kod nas niti jedan nivo vlasti ne funkcionira besprijeckorno, ta podjela na tri nivoa u odnosu na turizam za sada niti posebno pomaže niti odmaže. Taj interregnum je ponekad i koristan, jer ostavlja dosta slobode najinicijativnijem nivou, tj. poduzetnicima.

Razmišljanje o kompetencijama pojedinih nivoa vlasti od Federacije do Općine u odnosu na turizam podstaknuto je izvjesnim specifičnostima Općine Jablanica u odnosu na njeno bliže i nešto dalje okruženje. Najznačajniji prirodni resursi Jablanice na kojima ona gradi viziju svog turističkog razvoja su Jablaničko jezero i planine Prenj, Čvrstica i Bokševica. Najbliža susjedna Općina Jablanice je Konjic. Obje općine imaju istovjetan geoprometni položaj i nalaze se negdje na sredini geoprometne turističke osovine Sarajevo – Mostar - Neum. Obje općine vežu pretežan dio svoje pretpostavljene turističke ponude za ista prirodna dobra: Jablaničko jezero i planinu Prenj, jer dijelovi ovih resursa pripadaju i jednoj i drugoj općini. Otuda ne iznanađuje činjenica da i Konjic u strategiji razvoja svog turizma svoje planove naslanja na iste resurse. Osim toga Jablanica pripada široj administrativno-političkoj zajednici Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Tom istom Kantonu pripadaju i Konjic, Mostar, Počitelj, Čapljina, Stolac i Neum. Dakle, sva mjesta koja imaju izvjesnu tradiciju u turizmu i grade svoju razvojnu viziju dobrim dijelom na turizmu. Različiti vidovi međusobne na ugovoru zasnovane saradnje, npr. o zajedničkim ulaganjima s ciljem povećanja zajedničke ponude (npr. Konjica i Jablanice na Jablaničkom jezeru i planini Prenju), ili ponuda djeci Mostara i Čapljine da provedu vrele ljetne dane na rekreaciji i zabavi na jezeru ili na planinama, značilo bi značajno obogaćivanje tražnje za turističkim kapacitetima Jablanice i Konjica. Posebno bi bili značajni zajednički nastupi više općina pri popularizaciji njihove turističke ponude. Sadržaj i modaliteti zajedničkih nastupa bili bi

regulisani ugovorima sačinjenim na osnovu tolerantnih i strpljivih razgovora.

2. OSNOVNE INFORMACIJE O JABLANICI

2.1. Prirodno-geografski ambijent

Jablanica, hercegovački gradić, smještena je na pola magistralnog puta od Sarajeva do mora u duboko usječenoj kotlini koju je produbila rijeka Neretva, a oivičili, kao lijevak amfiteatra, obronci visokih planina Čvrsnice i Prenja. Povoljnu geoprometnu lokaciju Jablanice čini magistralni put M17 koji prolazi kroz Jablanicu, zatim elektrificirana željeznička pruga normalnog kolosijeka Sarajevo – Ploče, te činjenica da Jablanica leži između dva međunarodna aerodroma Sarajevo i Mostar. Od prvog je udaljena stotinu, a od drugog četrdesetak kilometara.

Klimatski uvjeti u Jablanici formirani su pod uticajem prodora toplog vazduha dolinom Neretve sa Jadrana, reljefa i nadmorske visine. Jablanica je smještena na nadmorskoj visini od 192-202 metra i nalazi se na granici uticaja mediteranskih i kontinentalnih strujanja zraka. Srednja godišnja temperatura vazduha u Jablanici kreće se od 11,2 – 11,7 stepeni Celzijusa. Ekstremne temperature u ljetnom periodu penju se i do 40 stepeni. Upravo planinski masivi Prenja i Čvrsnice uzdižu se kao prirodne barijere na kojim se smjenjuju udari toplih mediteranskih i hladnih kontinentalnih vjetrova.

Prirodni uvjeti područja općine Jablanica izraženi reljefom, hidrografskim, florističko-vegetacijskim karakteristikama, faunom i klimom čine atraktivnu osnovu za razvoj gotovo svih oblika kontinentalnog turizma. Pejzažne karakteristike i brojne mogućnosti različitih vidova rekreacije, vezane za korištenje prirodnih i geoprometnih faktora, omogućavaju razvijanje kako boravišnog, tako i tranzitnog, dnevnog i vikend turizma.

Pored toga što je sama Jablanica prijatan i pitoreskan gradić, njena okolina je izrazito lijep i atraktivan kraj. O prirodnim ljepotama općine Jablanica piše Jovan Cvijić iznoseći tvrdnju da je dolina Neretve najljepši predstavnik kanjonskih dolina na Balkanu, a da su Prenj i Čvrstica najljepše planine u Bosni i Hercegovini.¹

Njemački putopisac H. Renner je 1895. godine proputovao kroz Jablanicu i u svom putopisu navodi: «Jablanica je pravi raj za turistu i za ljetovanje, gosti iz Mostara i Sarajeva ostaju ovdje čitave mjesece...».²

Na potocima koji teku površinom Prenja i Čvrstice nalaze se usjeci preko kojih tekućice stvaraju skakavce, slapove i vodopade nestvarne ljepote. Priroda i pejzaži obje planine odišu privlačnom atmosferom koju dočaravaju snježnjaci, jezerska ogledala, brze planinske rječice, sive i surove stijene čiju pejzažnu sliku smjenjuje bujni zeleni pokrivač. I na kraju, pejzaži obalnog područja Jablaničkog jezera zbog svoje privlačnosti i kupališne atraktivnosti, već su dobili naziv Jablanička rivijera.

2.2. Stanovništvo i privreda

Općina Jablanica spada u red malih općina u BiH i po veličini teritorije i po broju stanovnika. Površina Općine iznosi 301 km², a prema popisu iz 1991. godine u Općini je bilo ukupno 12.691 stanovnik. Veličina općinskog područja u međuvremenu nije se mijenjalo, a broj stanovnika prema dosta vjerovatnoj procjeni općinskih službi koncem 2002. godine iznosio je 13.306 lica, što čini porast od 4,8% u odnosu na 1991. godinu.

---

¹ Cvijić Jovan, Glacijalne i morfološke studije o planinama Bosne, Hercegovine i Crne Gore, Beograd, 1899. god.

² Heinrich Renner, «Durch Bosnien und die Herzegovina kreuz und quer, 2. Auflage, Berlin, 1897.

Ovaj porast od 4,8% ni približno ne može kompenzirati izgubljeni prirodni priraštaj u Jablanici za proteklu deceniju. Da je i u Jablanici bilo u protekloj deceniji, a posebno u ratnim godinama, izrazitijih demografskih gubitaka i pomjeranja stanovništva indirektno govore promjene etničke strukture stanovništva, što se vidi iz naredne tabele:

Tabela br. 1.

Godina	Bošnjaci	Hrvati	Srbi	Ostali
1991.	71,7%	18,1%	4,0%	6,2%
2002.	88,0%	10,0%	1,0%	1,0%

Ukupno stanovništvo Općine locirano je u 33 naseljena mjesta, a u samoj Jablanici žive oko 4.800 stanovnika, ili 35% od ukupnog stanovništva Općine. Veća naseljena mjesta u Općini su: Doljani, Donja Jablanica, Glogošnica, Lug, Slatina, Sovići, Ostrožac, Krstac, Donje Paprasko.

Interesantno je napomenuti da u općini Jablanica ima 1.777 učenika osnovne i srednje škole, što čini 13,5% od ukupnog stanovništva i 1.165 penzionera, odnosno 8,9% od broja stanovnika.

Danas u Jablanici u sferi proizvodnje djeluje šest poduzeća sa ukupno 823 zaposlenih, a u uslužnim djelatnostima sedam poduzeća sa 95 zaposlenih.

Iz kategorije poljoprivrednih proizvodnih poduzeća treba spomenuti četiri firme za uzgoj i prodaju ribe.

Privatno poduzetništvo postepeno uzima maha u Jablanici i dosada je registrirano deset poduzeća sa 105 zaposlenih i 245 radnji sa nešto oko 300 zaposlenih.

Ukupan broj zaposlenih danas (početak 2003. god.) u Jablanici u privrednim, društvenim i privatnim poduzećima i radnjama iznosi 1.341 lice. Ovom broju treba dodati još broj zaposlenih u administraciji Općine, zdravstvu, školstvu i javnim komunalnim poduzećima što iznosi 782 lica, odnosno ukupan broj zaposlenih na području općine iznosi 2.133 lica. To znači da u općini Jablanica na 13.306 stanovnika evidentiranih zaposlenih ima 2.133 lica, odnosno 15,5% od ukupnog broja stanovništva.

Prema evidenciji općinskih službi početkom 2003. godine u Jablanici je bilo evidentirano 1.216 nezaposlenih osoba, odnosno 9% stanovništva Općine. Pored toga što je broj nezaposlenih dosta visok, sumornu sliku privrednih prilika u Jablanici još više oslikava kvalifikaciona struktura nezaposlenih u kojoj 70,48% od ukupnog broja nezaposlenih čine lica sa VSS, VŠS, SSS, VKV i KV.

2.3. Prikaz i analiza nekih od osnovnih makroekonomskih agregata i finansijskog potencijala

U nastavku prezentacije osnovnih informacija o Jablanici daje se veoma koncizan prikaz i osnovne ocjene za one agregate koji u strategiji razvoja treba da se nađu među osnovnim indikatorima, odnosno parametrima makroekonomskog menadžmenta. Svrha ovog prikaza i analize je da:

- prezentira i svede rezultate poslovanja i razvoja na poduzetničkim nivoima u sintetiziranoj formi;
- svede te rezultate na zajednički sadržilac i mogućnost njihove komparacije između Općine, Kantona i Federacije BiH;

- omogućiti praćenje i analizu dinamike kretanja razvoja i promjena strukture privrednih aktivnosti, ukupno i po djelatnostima.

Prikaz i analiza u ovom poglavlju se prezentiraju u najkonciznijem obimu, s obzirom na glavnu svrhu strategije, ograničavajući se samo na ključne makroekonomske pokazatelje. O jednom od uobičajenih makroekonomskih agregata, npr. zaposlenosti, govori se u prethodnom poglavlju (2.2.).

S obzirom da ovi pokazatelji imaju svoj puni smisao ukoliko se mogu komparirati sa istim pokazateljima drugih ekonomskih entiteta, u prikazu su korišteni pokazatelji i za Hercegovačko-neretvanski kanton i za Federaciju BiH.

U vremenskoj – dinamičkoj dimenziji fokusira se 1990. godina, kao posljednja najstabilnija prijeratna godina i bazna godina u odnosu na koju se vrše nezaobilazna upoređenja, te 2000. i 2001. godina kao posljednje godine za koje postoje obrađeni zvanični podaci.

Kao ključni makroekonomski pokazatelj prezentira se bruto domaći proizvod po glavi stanovnika (GDP p.c.) i investicije, također po glavi stanovnika.

GDP i investicije p.c.

Tabela br. 2.

	U USD			U KM		
	1990.	2000.	2001.	1990.	2000.	2001.
GDP (bazne cijene)						
Federacija BiH	2.492,4	1.131,3	1.157,2	4.037,7	2.398,3	2.534,2
Hercegovačko-neret.kanton	3.066,5	1.561,8	1.611,8	4.967,8	3.311,0	3.529,9
Jablanica	2.553,0	909,4	1.142,3	4.135,8	1.927,9	2.501,7
Investicije						
Federacija BiH	512,9	316,9	302,1	830,9	671,8	661,5
Hercegovačko-neret.kanton	468,9	458,6	574,9	759,7	972,3	1.259,1
Jablanica	197,0	90,2	97,0	319,1	191,2	212,4

Izvor podataka iz tabele:

- Preračunati u Institutu zvanični podaci Federalnog zavoda za statistiku
- Podaci za 1990. godinu Statistički godišnjak 1991. godine, Statistički zavod R BiH, Sarajevo, 1991. godina

Iz prethodnih podataka uočava se da je GDP p.c. izrazito niži u svim posmatranim godinama nego u HNK-u, a da se kreće sa malim oscilacijama oko visine GDP p.c. u Federaciji BiH. Međutim, daleko je indikativniji pokazatelj investicije jer one pokazuju kolika je reproduktivna sposobnost i vitalnost privrede i one su takođe indikator po kojem se može ocjenjivati u kojoj fazi investicionog ciklusa se ta privreda nalazi. Prema podacima iz tabele vidi se da je visina investicija po stanovniku u Jablanici čak i bazne 1990. godine u odnosu na FBiH bila niža za 2,6 puta, a u odnosu na Kanton 2,4 puta. U 2000. i 2001. godini ta razlika na štetu Jablanice povećala se u Federaciji na 3,5 i 3,1 puta, a u Kantonu na 5,1 i 5,9 puta. Kao da se u posljednjoj deceniji kazaljka na satu koji mjeri reproduktivnu sposobnost privrede Jablanice kreće u obrnutom smjeru.

Budžetski prihodi i rashodi, odnosno budžet općine Jablanica predstavlja njen najpotpuniji bilans mogućnosti i ciljeva, ali i efikasnosti kao makromenadžera.

U planiranju budžeta koncentracija je na kvantitativne dimenzije ciljeva, ali i instrumenata u ostvarivanju funkcija Općine, odnosno njene ukupne administracije (državne uprave). Budžet je, međutim, i slika intervencionizma Općine u privredi i društvenim djelatnostima, ali i ukupnog intervencionizma koji se kreira na višim razinama državne uprave. To važi ne samo za rashodovnu stranu budžeta, koja daje odgovore na pitanje na šta se troše prihodi, nego i na prihodnu stranu, koja daje odgovore na pitanje odakle se generišu prihodi. U narednom pregledu prezentirana je sintetička struktura budžeta općine Jablanica u protekle četiri godine, kao i plan za 2003. godinu.

Budžet općine Jablanica u KM

Tabela br. 3.

	OSTVARENO				PLAN
	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
Prihodi	1.959.579	1.816.050	1.804.264	2.938.103	4.068.000
Prihodi iz prethodnih godina	162.167	74.185	50.598	-	-
Porezni prihodi	1.131.036	887.065	652.027	738.557	792.000
Neporezni prihodi*	633.700	718.066	926.767	925.068	3.221.000
Ostale uplate – potpore	32.676	136.734	94.050	20.736	55.000
Grantovi		-	80.822	1.253.742	-

* Administrativne takse, komunalne takse, naknada za građevinsko zemljište od privatnih lica, zakupnine.

Tabela br. 4.

	OSTVARENO				PLAN
	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
Rashodi	1.885.394	1.816.050	1.790.099	2.529.379	4.068.000
Tekući izdaci	946.608	1.044.670	938.001	1.112.063	1.237.650
Tekući transferi	482.367	520.480	489.923	757.585	784.900
Grantovi	-	131.060	66.710	56.051	55.000
Kapitalni izdaci *	264.360	112.641	280.638	599.722	1.927.800
Tekuća rezerva	28.183	7.199	14.827	3.958	62.600
Ostalo	163.876	-	-	-	-

* Održavanje javne rasvjete, potrošnja električne energije, ulaganja u opremu Općine, opravka kuća povratnika, alternativni smještaj, opravka i rekonstrukcija cesta (700.000 KM za 2003. godinu), krediti za zapošljavanje, sportsko igralište, uređenje groblja, adaptacija spomen muzeja «Bitka na Neretvi», vodovod Šanica, te troškovi prevoza đaka i nastavnika.

Od brojnih mogućih komentara i ocjena navode se samo slijedeći:

- Ukupni prihodi u budžetu u općini Jablanica u godinama 1999, 2000. i 2001. su gotovo iste visine. Pozitivna razlika u 1999. godini u odnosu na dvije naredne godine rezultat je uglavnom prenošenja neutrošenih sredstava iz prethodne godine. U narednoj 2002. godini prihodi budžeta povećani su za cca 1.250.000 KM u odnosu na prethodne godine zahvaljujući dotaciji od Elektroprivrede BiH. U planu za 2003. godinu, na gotovo isti iznos ukupnih prihoda iz prethodnih godina, predviđa se grant EP BiH u iznosu od 2,246.000 KM.
- Interesantan fenomen je da su u strukturi prihoda budžeta općine Jablanica 1999. godine prihodi od poreza iznosili 58% od ukupnih prihoda, da se u 2001. godini njihovo učešće u ukupnim prihodima

smanjilo na svega 36%. U narednoj 2002. godini učešće prihoda od poreza u ukupnim prihodima iznosi svega oko 25% zbog granta.

- Na suprot toj pojavi učešće neporeznih prihoda u ukupnom prihodu pokazuje stalnu tendenciju znatnog porasta što je pozitivna tendencija.
- U strukturi rashoda vidan porast ostvaren je u stavci «kapitalni izdaci» u 2002. i u planu za 2003. godinu na račun grantova od EP BiH, pri čemu su najznačajnije investicije u lokalnu infrastrukturu (rekonstrukcija cesta, vodovod Šanica, spomen muzej «Bitka na Neretvi») i krediti za zapošljavanje.
- U strukturi rashoda dominiraju izdaci za plate i doprinose na plate zaposlenih, kao relativno najstabilnija stavka, dok se ostale pozicije iz godine u godinu bitno mijenjaju.

Bilo bi veoma poželjno da EP BiH svojim grantovima (koji se sa stanovišta općine Jablanica mogu tretirati i kao renta, ili kao oportunitetni trošak Općine za izgubljeni prihod od potopljenog zemljišta) pomogne stavku prihoda Općine dok se ne počne ostvarivati realizacija iz Strategije razvoja turizma kada će se početi osjetno smanjivati intervencionizam Općine, pogotovo onaj administrativnog tipa.

3. TURIZAM KAO STRATEŠKO OPREDJELJENJE

Kretanje osnovnih makroekonomskih agregata i finansijskog potencijala u Općini Jablanica, te relativno veliki broj nezaposlenih veoma povoljne kvalifikacione strukture, odslikavaju izrazito stagnantno stanje i ukazuju na neophodnost restrukturiranja privrede i njenog podizanja na viši nivo reproduktivne sposobnosti.

Takvo današnje nepovoljno stanje u Jablanici podstaklo je menadžment Općine da evocira sjećanje na prilike i događanja iz sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka o putevima i perspektivama Jablanice, da se odhrve atmosferi letargije provincije u pozadini i rezolutnije kroči u razvijanje tercijarnog sektora – turizma.

Od početka sedamdesetih godina prošlog vijeka pa do današnjih dana proteklo je nešto više od tri decenije u kojima se, kao kameni međaši, ističe četiri-pet markantnih događaja na tom dugom putu od početne ideje do današnje istovjetne ideje «Jablanica – turistički centar». Sve je počelo od «Studije dugoročnog razvoja turizma Bosne i Hercegovine», koju je uradio Urbanistički zavod BiH iz Sarajeva 1970. godine. U toj studiji se spominju Prenj i Čvrstica i Jablanica kao veoma povoljne destinacije budućeg zimskog i ljetnog turizma.

Neposredno poslije završetka pomenute studije 1970. godine, dr. Ljubo Mihić objavio je veoma vrijednu i visoko u javnosti ocijenjenu monografiju «Planine Prenj i Čvrstica sa Boračkim jezerom – centri za rekreaciju», Jablanica, 1973. godina. U toj knjizi autor veoma detaljno i znalački markira na ovim planinama najpogodnije lokalitete za izgradnju

različitih sadržaja turističke ponude Jablanice i Konjica planinskog, zimskog i ljetnog turizma.

Prije dvadeset godina (1984. godine) nekadašnji rektor Univerziteta Sarajevo, prof. dr Fazlija Alikalfić, zaljubljenik u prirodne ljepote i borac za njihovu aktivnu zaštitu, pokrenuo je predstavkom predsjedniku Izvršnog vijeća tadašnje SRBiH obrazložen prijedlog da se planine Prenj i Čvrstica sa dijelom rijeke Neretve koja ih razdvaja proglase za nacionalni park.³ F. Alikalfić misli da taj njegov prijedlog Vlada nije nikada službeno razmatrala, ali nije ni odbila. U tom prilogu F. Alikalfić je dao skicu graničnih linija nacionalnog parka. Poslije dvadeset godina od prvog neuspjelog pokušaja F. Alikalfić danas ponovno pokreće istu inicijativu motivisan bojazni od raznih oblika destrukcije kojom su izložene ove, kako on kaže, «najinteresantnije i najznačajnije gromade dinarida».

Alarmanтно upozorenje o ozbiljnoj ugroženosti eko sistema pomenutih planina iznosi ing. Sead Pintul u članku «Ekološki kaos umjesto neophodne zaštite», a u podnaslovu tvrdi da «ukoliko društvena zajednica, putem nadležnih institucija države, hitno ne pokrene aktivnosti na formiranju nacionalnog parka Prenj – Čvrstica – Čabulja, postoji realna opasnost da ovi prostori izgube atribut zbog kojih su svrstani u najvrijednija područja izvorne prirode u Evropi i svijetu»⁴

Pominjanje historijata nastojanja da se Prenj i Čvrstica proglase nacionalnim parkom i stave pod poseban režim državne zaštite uklapa se u markantne događaje proteklih 30 godina u kojima je sazrijevalo shvaćanje

---

³ Publikacija FONDEKO SVIJET, 12/2002, Sarajevo, 2002l. godina, str. 24-25, prilog: Prof. Fazlije Alikalfića «Hoćemo nacionalni park Prenj – Čvrstica»

⁴ Pintul ing. Sead «Ekološki kaos umjesto neophodne zaštite», Fondoko svijet, 13/2003, str. 44. i 45, Sarajevo, 2003. godina

da se Jablanica okrene turizmu kao svojoj razvojnoj šansi. Naime, odavno je ovladala spoznaja, pa i kod nas, da su turizam i zaštita turističkih resursa dvije strane iste medalje. Koliki se značaj poklanja zaštiti posebno vrijednih prirodnih i antropogenih turističkih resursa pokazuje primjer iz susjedne nam Hrvatske u kojoj je zaštićeno 775 privrednih objekata na površini od 4.472 km² (7,9% državnog teritorija), i to: 7 nacionalnih parkova, 6 parkova prirode, 70 specijalnih rezervata itd. Od spomeničke baštine (objekata kulture) zaštićeno je 15.000 objekata i lokaliteta. Na žalost, kod nas takve zaštite i stavljanja posebno vrijednih prirodnih i kulturoloških objekata pod posebnu zaštitu nema. Trebalo bi se uključiti u aktuelnu akciju općine Čapljina koja pokreće inicijativu za proglašenje vodopada Kravica za nacionalni park, pa izboriti isto rješenje za Prenj i Čvrsnicu.

Zašto se naglašava potreba posebne zaštite vrijednih turističkih resursa, pa u sklopu toga i apeli o nacionalnom parku Čvrsnice, Prenja i eventualno Čabulje?

Turističko korištenje takvih resursa u stalnoj je konfliktnoj situaciji između težnje za što većim i intenzivnijim korištenjem i potrebom za očuvanjem i zaštitom, posebno njihovih temeljnih fenomena i dominantnih vrijednosti. Zbog toga časom uvrštenja određenog resursa pod režim posebne zaštite, turizam i akteri u njemu moraju se pridržavati posebnog režima zaštite, koji se, između ostalog, sastoji u:

- prihvatanju principa racionalnog korištenja u eksploataciji,
- aktivnoj zaštiti, tj. da se dio prihoda investira u zaštitu,
- opredjeljenje za adekvatne vrste i oblike turizma, a time i za odgovarajuće vrste, tipove i kategorije objekata ponude,

- adekvatnoj prostornoj organizaciji korištenja i namjene pojedinih dijelova zaštićenih prostora i objekata, te lociranja objekata receptivnih sadržaja na rubnim područjima zaštićenih prostora.

Slijedeći markantan događaj vezan za sazrijevanje ideje kod ljudi Jablanice o orijentaciji na turizam vezan je za kraj 1982. godine. Naime, tada je SIZ Komunalnih djelatnosti i SIZ Stanovanja Skupštine općine Jablanica naručio kod poduzeća Projektni atelje, SOUR-a Investprojekt iz Sarajeva, izradu prostorne studije turističkog razvoja općine Jablanica. Studija je bila završena i predata naručiocu u januaru 1983. godine. Vrijednost ove studije prostora za turistički razvoj Jablanice posebno se ističe u poglavljima: Jablanica turistički centar, Prostorni aspekt turističkog razvoja, Ljetna turistička ponuda, Prostorna organizacija, Zimska turistička ponuda, Prostorna organizacija i zaštita i unapređenje prirodne sredine.

Neposredno po prezentaciji ove «Prostorne studije turističkog razvoja općine Jablanica» pojavljuju se dvije kraće Informacije «O prirodnim uslovima za razvoj zimskog turizma na Čvršnjici i urađenim poslovima na planu razvoja», februar 1983. godine i Informacija «Ocjena turističkih atraktivnosti i eksploatacije zimskog sportskog centra na Čvršnjici», konac marta 1983. godine.

Ove dvije informacije svojim sadržajem se naslanjaju na prethodno spomenutu Studiju prostora. One i Studija pokazuju da je u to vrijeme u Jablanici pokrenuta intenzivna aktivnost na istraživanju, identifikaciji i ocjenjivanju turističkih resursa kao elementarnih pretpostavki za snažniji razvoj turizma na ovom prostoru. Mobilizacija velikih finansijskih sredstava RBiH, ali i tadašnje šire državne zajednice, u pripremama za

ZOI-84. u Sarajevu, dovelo je do potiskivanja u pozadinu čak i razmišljanja za nekakvu uporednu investicionu aktivnost. Nastupajuća privredna kriza u zemlji sa galopirajućom inflacijom, na koju se nadovezala socijalno-politička kriza, zaustavile su dalja nastojanja u Jablanici da se oživotvori san o turističkom razvoju Općine. Poslije nekoliko mjeseci započeo je rat, koji će za čitavu deceniju odgoditi dalje aktivnosti na temu turizma.

Odluka menadžmenta Općine Jablanica početkom 2003. godine da ponovno pokrene pripremne radnje kao pretpostavku za konačno zaživljavanje opredjeljenja za turizam kao razvojnu šansu Općine, posebno narudžbom izrade strategije razvoja turizma u Općini, zatvara taj krug od trideset godina želja, razmišljanja, pokušaja i čekanja. Šanse su u rukama Jablaničana. Treba ih upornim nastojanjima pretvoriti u život.

4. PRIRODNI I IZGRAĐENI RESURSI ZA RAZVOJ TURIZMA OPĆINE JABLANICA

Prirodni turistički resursi Jablanice čine solidnu osnovu za veoma raznolik i dugoročan razvoj turizma. Tu spadaju Jablaničko i jezero Grabovica, izvjestan dio toka rijeke Neretve i rijeke Doljanka i Šanica. U vrijedne prirodne resurse Jablanice ubrajaju se još i dijelovi planinskih masiva Čvrsnice, Prenja i Bokševice.

4.1. Turizam na vodama

Jablaničko jezero prostire se na dijelovima općina Konjic, Jablanica i Prozor. Od 14.400.000 m² njegove površine općini Jablanica pripada 36%. Jablaničko jezero pruža dobre mogućnosti za razvoj kupališnog ljetnog turizma, za razne vidove sportova i rekreacije na vodi. Uz jezero su se već formirali značajni turistički lokaliteti koji po svom položaju i brojnim drugim značajnim obilježjima imaju preduslove za pokretanje i razvoj bogate turističke ponude: kupanje, veslanje i jedrenje, razne oblike takmičarskih disciplina na mirnim, jezerskim vodama i rekreacije. Ti lokaliteti na području općine Jablanica su: Ostrožac, Krstac, Donje Papratsko, Čivelj, Donja Slatina i Glodnica. Na ove prostore se usmjerava izgradnja turističkih, ugostiteljskih i pratećih sadržaja. Pored ovih značajnih kapaciteta određene su i mikrolokacije pogodne za formiranje plaža. Te lokacije su: Gradac, Macići, Crnaja, Žuglići, Šabančići – Dub.

Na žalost pri razmišljanju o korištenju Jablaničkog jezera u turističke svrhe treba voditi računa o nekoliko veoma ozbiljnih problema.

Prvi i osnovni problem je da je Jablaničko jezero akumulaciono jezero u kome je nivo vode podložan često veoma značajnim oscilacijama, o čemu u krajnjoj liniji odlučuje JP Elektroprivreda BiH. Da bi Jablaničko jezero moglo dugoročno poslužiti turističkoj svrsi kao osnova za razvoj kupališnog i sportskog turizma na mirnim vodama trebalo bi postići čvrst dogovor sa Elektroprivredom BiH i to sa dugim rokom važenja, što je veoma važno, prije okončanja procesa njene privatizacije.⁵

Drugi problem koji traži efikasno rješavanje su brojne uzurpacije priobalnog pojasa zemljišta, posebno onog u funkciji zaštitne zone, te bespravna gradnja, nasipanje zemljišta u akumulaciji, pa čak gradnja objekata u samom jezeru, što ugrožava životnu sredinu i ambijent koji pruža mogućnost održivog razvoja i turističkog privređivanja.

Slijedeći ne manje ozbiljan problem jest intenzivno zagađivanje vode jezera. Naime, sve otpadne vode Konjica odlaze u Neretvu i preko nje u Jablaničko jezero. Manje urbane zone Čelebići, Paprasko, Ostrožac i Buturović Polje su takođe aktivni zagađivački jezera sa neuređenim kanalizacionim mrežama i bez prečistača otpadnih voda.

Rješavanje drugog problema može se ostvariti zajedničkom akcijom općinskih vlasti Konjica, Jablanice, Prozora i JP Elektroprivrede Sarajevo odnosno, Hidroelektrana na Neretvi, Jablanica. Trebalo bi zvesti vremenski ograničeni moratorijum na dalju izgradnju svih objekata u priobalju jezera dok se prethodno ne riješi problem rušenja ili naknadnog legaliziranja izgrađenih objekata, uz plaćanje tačno utvrđenih dažbina čija

---

⁵ Vidjeti detaljnije informacije vezane za odnos na relaciji Općina Jablanica – JP Elektroprivreda BiH u tekstu «Prijedlog uslova za davanje urbanističke saglasnosti za revitalizaciju i rekonstrukciju HE Jablanica». Primjerak teksta se nalazi u posjedu TZ Jablanica.

visina bi bila ista kod sve tri općine. Poslije okončanja tog procesa strogom inspekcijskom kontrolom spriječiti dalju bespravnu gradnju.

Problem izlivanja otpadnih voda u jezero, riješiti, takođe zajedničkom akcijom već pomenuta četiri zainteresirana partnera. Svi zagađivači jezera, na osnovu detaljno razrađenih kriterija, snosili bi adekvatan dio troškova za optimalno tehnološko rješavanje ovog problema.

Navedena tri problema su i ozbiljni i veoma akutni. Odlaganje njihovog rješenja stavlja pod veliki upitnik opravdanost dosadašnje izgradnje objekata uz Jezero, kao i uključivanje Jezera u bilo kakve turističke planove Općine Jablanica.

Akumulacija HE GRABOVICA svojim velikim dijelom pripada općini Jablanica (72% od njene površine od 1.343.000 m²). Voda ovog jezera je hladna i nepodesna za kupanje. Može se iskoristiti za različite vrste takmičarskih i rekreacijskih veslačkih takmičenja, te razvoj sportskog i komercijalnog ribolova.

Rijeke Doljanka i Šanica su pogodne za kupanje i sportski ribolov, kao i za kampovanje uz njihove obale.

Za efikasno korištenje voda općine Jablanica kao turističkog resursa bilo bi potrebno za sve lokalitete za gradnju objekata turističke ponude i rekreacije na vodama sačiniti detaljan prostorni plan kao osnovu urbaniziranja ovih prostora. Isto tako trebalo bi i za rijeke Doljanku i Šanicu identificirati lokalitete za kampove, opremljene elementarnom infrastrukturom.

Za upražnjavanje sportova na vodi kao i za korištenje oba jezera za rekreaciju prostornim planom bi se odredili putevi pristupa jezerima, te naznačila pogodna lokacija za pristaništa sa potrebnom infrastrukturom.

4.2. Turizam u planinama

Turizam vezan za planine Jablanice je izuzetno perspektivan jer se može upražnjavati i zimi i ljeti i on je postojan u odnosu na promjenljive uslove turizma na vodenim površinama Jablanice. Zato bi ovoj vrsti turizma trebalo posvetiti daleko najveću pažnju. Planina Prenj, te dijelovi Čvrsnice – Plasa i Muharica, koje gravitiraju u Jablanici, pružaju svojim resursima mogućnost razvijanja svih vidova zimskog i ljetnog turizma vezanog za planine. U zimskom periodu to su rekreacijsko skijanje, te sve vrste vrhunskog alpskog skijanja i nordijskih disciplina. Budući da na ovim planinama u zimskom periodu ima dosta snijega i on se javlja već od septembra i traje sve do aprila, to veoma pogoduje upražnjavanju turnog skijanja. To je vid rekreativnog skijanja koji objedinjuje skijanje i planinarenje. Turno skijanje je veoma popularno u svijetu. Za ovaj vid skijanja postoje dobri ulovi na Prenju, a naročito na Čvrsnici. Naime, u vrlo dugom periodu zime i proljeća, kada se smanjuju povoljni uslovi za ostale vidove skijaških sportova (mart, april, maj), može da se upražnjava turno skijanje.

Čvrsnica, Plaso i Prenj imaju izvanredne uslove za ljetnu turističku ponudu planinarima, alpinistima i uopće ljubiteljima izvornih prirodnih ljepota, kao i prijateljima lovnog turizma.

Dosadašnja pažnja usmjerena na istraživanje najpovoljnijeg lokaliteta na Čvrsnici za izgradnju zimskog sportskog i rekreativnog centra bila je orijentirana na sjeverne i sjeverozapadne padine Čvrsnice, ka Rudnom Polju, odnosno Risovcu. Risovac je udaljen 24 km od Jablanice. To bi, pod pretpostavkom poboljšanja uslova saobraćaja na regionalnom putu koji bi povezivao Sarajevo i Split preko Jablanice i Posušja, Risovac postao zimski i ljetni sportsko rekreativni centar koji bi svojom turističkom ponudom privlačio turiste iz dosta širokog gravitacionog područja: Konjica udaljenog 48 km, Prozora 56 km, Posušja 31 km, Duvna 31 km, Lištice 61 km, Mostara 71 km, Splita 125 km (bliži skijaški tereni nego na Kupresu), Makarske 111 km i Imotskog 49 km.

Međutim, koliko je poznato, još u toku prošlog rata, na Risovcu su podignuti izvjesni turistički objekti bez znanja i saglasnosti općinskih organa vlasti Jablanice. Na području Risovca izgrađen je motel «Hajdučke vrleti» i njegovi kapaciteti se uveliko koriste u toku zimske sezone. Očito je da se radi o najbanalnijem primjeru uzurpacije u pogodnom političkom trenutku (ratne i poratne prilike) što bi trebalo što prije legalno razriješiti.

Budući da je Risovac za sada u čvrstim planovima i konkretnim aktivnostima susjednih općina sadašnju pažnju, što se tiče planinskog turizma trebalo bi usmjeriti na planinu Prenj, mikrolokalitet Glogovo. U prijedlozima i sugestijama na prijedlog «Strategije razvoja turizma kao razvijene osnove Jablanice» Zejnil Delalić je priložio u pisanoj formi neke veoma korisne ideje, pa između ostalih i o destinaciji Prenj u vezi sa zimskim turizmom. Njegov veoma koristan, konkretan prijedlog prenosimo u cjelini kao primjer dobre namjere i želje da pomogne prosperitetu lokalne zajednice. U tom prijedlogu Z. Delalić, između ostalog, piše:

«Destinacija Prenj, podlokalitet Glogovo:

- a) Vrste turističkih aktivnosti: planinarstvo, lov, vazдушna banja, rekreativno skijanje, turistički izleti, branje ljekovitog bilja, obilazak kanjona i uspon do najviše kote – brdo Has i sl.
- b) Planirani radovi i sadržaji: Izrada prostornog i urbanističkog plana lokaliteta, sagraditi dva objekta pansionskog tipa u alpskom stilu sa oko 120 ležaja, izgradnja dvije mini – električne vjetrenjače dovoljne snage za vlastito snabdijevanje električnom energijom, izgradnja vertikalne žičare – uspinjače od podnožja u rejonu Suhave do lovačke kuće Glogovo (cca 800 metara), riješiti pitanje vodosnabdijevanja, kanalizacije i eko-zaštite.»

U fazi konkretne razrade osnovnih opredjeljenja iz ove strategije, domaći dobronamjerni dobri poznavaoци lokalnih uslova za pojedine vrste turističke ponude mogu ovakvim, konkretnim prijedlozima potpomoći realizaciji strateških opredjeljenja.

Što se tiče planine Čvrsnice najpogodniji lokalitet za izgradnju turističkih smještajnih i pratećih objekata trebalo bi identificirati negdje na Plasi. Istina, Plasa je siromašna izvorima vode, ali bi se taj problem mogao riješiti prikupljanjem kišnice.

Pristup na Čvrsnicu sa jablaničke strane mogao bi biti: Jablanica – Bunar – Ploča – Plasa (Crepolje) oko četiri sata hoda.

Sa Plase se pruža pogled na okolne planine: Prenj, Bjelašnicu, Bitovnju, Vranicu i na cijeli niz nešto nižih planina. Sa Plase se može dalje preko

Hajdučkih vrata u pravcu masiva Velike i Male Čvrsnice sa njenim najvišim vrhovima (Pločno – 2.228 m i Veliki Vilinac – 2.116 m).

Bokševica je malo poznata planina, ali onoliko koliko je znana daje osnova za zaključivanje da ima veoma dobre predispozicije za razvoj turizma vezanog za planine. Ona je pristupačnija od Prenja i Čvrsnice i samim tim je privlačnija za masovnije posjete. Dok bi Prenj i Čvrsnica više pogodovali mlađim i snažnim planinarima, Bokševica je pogodna za sve vrste posjetilaca. Ona bi mogla biti i izvrsna vazдушna banja za rekreaciju starijih i bolešljivih lica.

Najpogodnija lokacija za izgradnju smještajnih, sportskih, takmičarskih i pratećih kapaciteta mogla bi biti na Radičkom brdu. Ovaj lokalitet obiluje izvorima žive vode.

Iz sela Radići se za oko jedan i po sat može izaći u Bokševicu, na Radičke stijene odakle se pružaju veličanstveni vidici. S obzirom da ova planina do sada nije bila posjećivana, osim seljana sela ispod Bokševice, na njoj nema niti označenih puteva, niti objekata za smještaj.

4.3. Seoski turizam

Korištenje rekreativnih kvaliteta seoskih sredina u turističke svrhe dovelo je do pojave seoskog turizma. S druge strane, pružanje turističkih usluga stanovnika sela otvara mogućnost ostvarivanja dopunskih izvora prihoda za poljoprivredna i stočarska domaćinstva. Turizam vrši snažan pozitivan uticaj na seosko stanovništvo, kao što je:

- osigurava im dopunske prihode što objektivno može povratno djelovati na modernizaciju poljoprivrede i podizanje kulturnog nivoa življenja na selu;
- proširuje tražnju proizvoda poljoprivrede,
- jača ekonomsku bazu sela,
- utiče na smanjenje migracionih kretanja selo – grad.

Razvoj turizma na selu treba posmatrati u okviru ukupnog razvoja kontinentalnog turizma, jer mu seoski turizam stvara pretpostavke za proširenje atraktivnosti turističke ponude i povećanje prometa u sportsko-rekreativnim centrima. To istovremeno podstiče brzi ekonomski, zdravstveni i kulturni preobražaj sela.

Na osnovu geoprometnih, stambeno-komunalnih, prirodnih i povoljnih rekreativnih uslova mogu se utvrditi kriteriji za selekciju sela i zaseoka pogodnih za turističku ponudu.

To su prvenstveno podprenjska sela, prekojezerska sela, Dobrgošće sa Krstacom, te Doljani i Sovići. Relativno dobra postojeća saobraćajna infrastruktura (osim sa Dobrgošćem i Krstacom), blizina planina Prenja i Bokševica, kao i Dugog polja su solidna osnova mogućnosti razvoja ovog vida turizma.

Podprenjska sela bi mogla vršiti ulogu logističkog centra prilikom odlaska i povratka na Prenj i sa Prenja.

Relativna blizina Jablaničkog jezera kao i planine Bokševica pružaju mogućnost da sa 1000-1200 metara nadmorske visine za samo sat

vremena može se stići na kupanje u jezeru, ili pak planinariti po planini Bokševica.

Treba uspostaviti norme za ocjenjivanje podobnosti usluga (smještaja, higijenskih uvjeta, kvalitete i izbora ponuđene hrane) koje domaćini sa sela mogu nuditi turistima. Kriterijima, koji mogu biti pretočeni u pravilnik, omogućiti ocjenu o zdravstveno-tehničkim uvjetima smještaja i ishrane u seoskim domaćinstvima i kategorizaciji soba za smještaj čime se stvaraju opće pretpostavke za odvijanje ove djelatnosti. Dva su razloga koji favoriziraju razvoj seoskog turizma. Naime, poznato je da je ulaganje u izgradnju jednog ležaja na selu oko deset puta niže od ulaganja u hotelski ležaj. Cijena pansiona u seoskom smještaju može biti niža i pristupačnija, a usluga takođe može biti bolja, jer je kontakt između davaoca i korisnika usluge neposredniji.

Bilo bi uputno izvršiti testiranje potencijalnih davalaca turističkih usluga u obližnjim selima i naseljima budućeg sportskog centra, kao što su: Doljani, Sovići, Glogošnica i drugih, da li su voljni da se uključe u turističku ponudu i pod kojim uvjetima. U slučaju pozitivnog rezultata testa treba osmisliti najbolji način educiranja tih interesenata za tu vrstu djelatnosti, ali i podržati ih pri traženju mikrokredita za njihovo ulaganje u razvijanje vlastite turističke ponude.

4.4. Kulturno-istorijsko naslijeđe u funkciji obogaćenja turističke ponude

Ovaj vid turističke ponude u okviru asortimana turističke ponude Općine Jablanica nema svoju zasebnost i autonomnost. Naime, područje Općine

Jablanica ima samo dva značajna kulturno-istorijska fenomena koji mogu isprovocirati želju turista da im posvete pažnju. Poseban tretman u turističkoj prezentaciji zaslužuju stećci kao veoma interesantan vid spomeničkog blaga. Na području općine Jablanica dr Ljubo Mihić u već citiranoj monografiji o Prenju i Čvrsnici spominje 216 dobro očuvanih stećaka razbacanih u 13 sela na 23 lokaliteta. Najveća koncentracija stećaka je na risovačkom groblju (44 stećka) praktično u neposrednoj blizini zamišljenog sportsko-rekreacionog centra na Čvrsnici na visoravni Risovac. Nedaleko od ove nekropole Mihić spominje i lokalitet Brčanj sa 21 stećkom. Opisujući ovu nekropolu on spominje jedan posebno ukrašen kameni sanduk na kome je plastična predstava čovjeka i polumjeseca, a zatim spominje da je tu u blizini i kamenolom iz koga su vađene kamene gromade za izradu stećaka.

U okviru spomeničkog fonda značajno mjesto zauzima spomenik lociran u Jablanici koji obilježava događaje vezane za tzv. «Bitka za ranjenike» i prijelaz preko Neretve. To je danas karakterističan reper turističke ponude izražen u vidu spomen obilježja memorijalnog kompleksa.

Potrebno je u turističkim bedekerima vidno istaknuti ove vrijedne turističke resurse općine Jablanica u sklopu ostale bogate ponude i na taj način ih valorizirati.

5. VIZIJA, CILJEVI I PROVOĐENJE STRATEGIJE

5.1. Vizija, ciljevi i pravci strategije razvoja

Budućnost i sudbina Jablanice, koja uplovljava u novi društveno-ekonomski i tržišni sistem, sistem nesmiljene konkurencije i stalnih promjena i socijalne i ekonomske nesigurnosti, nije nikada u tolikoj mjeri ovisila od lokalne inicijative i aktivnosti kao danas. Sve će zavisiti od sposobnosti aktiviranja i korištenja raspoloživih resursa, te efikasne institucionalne organiziranosti.

Uvažavajući ovu spoznaju menadžment općine Jablanica opredijelio se za projekat o razvoju turizma kao aktuelnoj razvojnoj šansi Jablanice. To opredjeljenje proizlazi iz spoznaje o potpuno izvjesnim potencijalima na kojima će se temeljiti taj razvoj. Ovim projektom se ukazuje na te resurse i prezentira se široka lepeza moguće turističke ponude. Realizacijom ideja o toj bogatoj turističkoj ponudi stvorile bi se pretpostavke za transformaciju Jablanice u turistički centar regionalnih razmjera, različitih sadržaja i funkcionalnosti u toku cijele godine.

Bilo bi pogrešno iz ove konstatacije izvući zaključak da su druge privredne aktivnosti odbačene na marginu društvene brige. Osim turizma Jablanica ima šansi i u privrednim granama i oblastima. Pri ovom treba spomenuti izvjesnu razvojnu šansu Općine u ekstrakciji i preradi granita u razvojnim planovima šire zajednice u vezi sa elektroprivredom, te u šumarstvu. O tome menadžment Općine sigurno će voditi računa.

Osnovni strateški postulat na kome se gradi vizija Jablanice kao turističkog centra regionalnih razmjera je da se njen budući privredni

razvoj mora zasnivati na individualističko-poduzetničkoj filozofiji, koja odgovara novom modelu privrednog sistema, sa privatnom svojinom, inicijativom i poduzetništvom, sa dominantnom ulogom tržišnog mehanizma kao regulatora, sa modelom privređivanja u kome se racionalne odluke donose na nivou pojedinca, domaćinstva i poduzeća. Individualističko-poduzetnički koncept je širi okvir poduzetništva u kojem se ne ispoljavaju samo efekti poduzetništva na nivou poduzeća nego i na nivou domaćinstva. Njome je, dakle, obuhvaćena najbrojnija skupina mikroekonomskih subjekata, koji imaju svoju ekonomiju, koji generišu dominantni dio finalne tražnje i koji se uz manja ili veća ulaganja mogu jednostavno transformirati u mikro, mala ili srednja poduzeća.

Bez pretenzija za bilo kakvim prioritetnim redoslijedom, glavni razvojni ciljevi privrede općine Jablanica mogli bi biti slijedeći:

Razvoj turizma. – Naime na naslijeđenoj, odnosno postojećoj privrednoj strukturi u općini Jablanica ne može se tražiti izlaz iz ekonomske i socijalne stagnacije i beznada. Jedina obećavajuća vizija je orijentacija razvoja turizma na veoma povoljnim resursima koji Jablanica ima, uz sva ograničenja koje ovo vrijeme nosi.

U ovom slučaju za menadžment Općine ima puno opravdanje marketinški princip: KREIRAJ DOGAĐANJE DA BI U NJEMU SUDJELOVAO. Razvojem turističke privrede postepeno će se pokretati komplementarne privredne djelatnosti u okviru tercijera, kao ugostiteljstvo, trgovina, saobraćaj, poljoprivreda, servisi i sl., kao i sektor kvinara: kultura, zabava, sport, zdravstvo, te razni vidovi obrazovanja. Otvaraju se mogućnosti raznih vidova zapošljavanja, ulaganja domaćeg i stranog kapitala u receptivne objekte.

Od prirodnih resursa Jablanice, kao sasvim realne podloge za razvoj turističke privrede, ipak treba istaknuti velike prostore i potencijale koje pružaju planinski masivi Čvrsnice, Prenja i Bokševica za brojne razvojne planove, kao što su:

- planinarstvo i boravak u izuzetnom prirodnom ambijentu;
- zimski sportski, te rekreativni turizam sa mogućnostima organiziranja velikih priredbi;
- lovni i ribolovni turizam;
- foto safari;
- istraživačko-speleološki i biološko-istraživački turizam;
- pješaćenje, alpinizam i sl.

Razvoj efikasne i otvorene privrede. U eri globalizacije i liberalizacije ekonomskih tokova u svijetu, a što se nameće i nama, budući da smo se opredijelili za otvorenu, tržišnu ekonomiju, otvorenost i efikasnost nisu konfliktni nego komplementarni ciljevi. Efikasnost se, naime, od samog starta mora graditi ne na zaštiti nego na konkurentnosti. Već koliko danas privredne subjekte u turizmu, ugostiteljstvu, robnom prometu, industriji vađenja i prerade poznatog jablaničkog kamena i sl. treba upozoravati na ovu vrstu cilja. Svaka, pa i lokalna privredna politika koja ne bi polazila od ove spoznaje kao temeljnog postulata bila bi pogubna za svoju sredinu.

Ubrzani razvoj poljoprivrede i seoskog turizma uklapa se u već puno puta naglašavani ubrzani razvoj turističke privrede. Pod tim se podrazumijeva stvaranje mogućnosti podsticanja razvoja poljoprivrednih aktivnosti na selu. Naime, šireći aktivnosti seoskih domaćinstava na proizvodnju zdrave hrane, skupljanje ljekovitog bilja, skupljanje šumskih plodova, u okviru kućne radinosti proizvodnju oplemenjenih stručnim,

dizajnerskim rješenjima proizvoda domaće radinosti i seoskim turizmom, stvara se mogućnost aktivnijeg i efikasnijeg učešća sela u tranziciji privrede općine Jablanica. Kroz realizaciju ovog cilja na najbolji bi se način postizali razvojni ciljevi vezani za uravnoteženiji i stabilniji privredni razvoj. To bi djelovalo na zaustavljanje egzodusa selo-grad, na ravnomjerniji rast životnog standarda, jačanje domaćinstava kao ekonomskih subjekata, te stvaranje široke osnove za osnivanje mikro-poduzeća.

Porast zaposlenosti je sintetički strateško-razvojni cilj s obzirom da je nivo zaposlenosti sinonim nivoa privrednog razvoja svake sredine, životnog standarda i socijalne sigurnosti. Nivo zaposlenosti u općini Jablanica je nizak, a postojeća privredna struktura općine i demografski prirodni priraštaj iz godine u godinu će vršiti sve jači i jači pritisak na moguću, veoma skromnu ponudu radnih mjesta. Pored relativno velikog broja nezaposlenih u Općini, a nezaposlenost će se još i povećavati iz kontingenta novih radnika iz prirodnog priraštaja, uz postojeću kvalifikacionu strukturu nezaposlenih, to može biti hranjiva podloga za radikaliziranje neželjenih socijalnih kretanja.

Efikasna i racionalna upotreba resursa (prirodnih i proizvedenih) pretpostavlja efikasnu eko-zaštitu, odnosno stalno izdvajanje iz novostvorene vrijednosti dijela koji će biti utrošen na vraćanje prirodi onog što je od nje uzeto. Truditi se da odnos prema humanim resursima bude na nivou evropske tradicije zemalja koje nose epitet humanih sredina, razumljivo u srazmjeri sa nivoom ekonomske razvijenosti sredine.

Investiciono-razvojna ekspanzija treba da se prvenstveno naslanja na lokalne, odnosno domaće izvore. Treba privlačiti privatna investiciona sredstva povoljnim uslovima u tenderima, a kada se radi o korištenju opće-narodnog (javnog) dobra (zemljišta, voda i drugih prirodnih dobara) ustupati ih putem koncesija, takođe pod povoljnim uvjetima. Inostrana akumulacija, odnosno investiciona dobra uvijek su dobro došla, međutim njihov interes obično se javlja u kasnijoj razvojnoj fazi.

Razvoj infrastrukturnih podсистema (saobraćaj, energetika, voda, kanalizacija) je alfa i omega svih dosada pobrojanih razvojnih ciljeva. Optimalan razvoj ovih podсистema je istovremeno najteži i najdelikatniji problem i zadatak općinske vlasti. Teško da će se moći zainteresirati privatni kapital da uđe u investicije ovakve vrste, pa čak kada bi se prihodi od njihove eksploatacije ustupili kao garancija. Naime, investicije u objekte ovakve vrste zahtijevaju angažovanje velikih novčanih sredstava, a obrt uloženog kapitala u ovakve objekte je veoma spor. Jedini način za rješavanje ovog problema jeste da se općinski menadžment na bazi atraktivnih i obećavajućih projekata izbori kod Vlade Federacije dijelom za dotacije, a dijelom za kredit. U tu svrhu mogla bi se koristiti i sredstva od Elektroprivrede BiH, posebno za izgradnju neophodne infrastrukture.

5.2. Interventne mjere za ostvarivanje željenih ciljeva

U normalnim uvjetima u tržišnim ekonomijama postoji jasno definirano privredno uređenje u kojem se jasno ogledaju kompetencije privrednog sistema, razvojne i ekonomske politike (odnosno makro-ekonomskih i izvedbenih segmentalnih politika), u kojima, prije svega, postoji definirana strategija razvoja prema čijim ciljevima se profiliraju ne samo

mjere makroekonomske i izvedbenih politika, nego koriguju i pojedini privredno-sistemske instrumenti.

Iskustveno je dokazano da su većina zemalja, prilikom realizacije procesa obnove i vizija razvoja, zapadale u zamku prevelike administrativne intervencije. U našim postojećim uvjetima privredno-sistemska rješenja i ekonomsko-političke mjere kreiraju se, pretežnim dijelom, na nivoima vlasti iznad općina (kanton, Federacija, BiH), ali sve te mjere, direktno ili indirektno, odnose se na privredne aktivnosti, subjekte i strategiju razvoja na području svake općine.

U traganju za najadekvatnijim sistemom ekonomskog intervencionizma mora se imati u vidu njegova krajnja svrha, a to je održanje svojevrsne ravnoteže između autonomije i regulacije, između tržišta i intervencije, stimulirajući inicijativu, poduzetništvo, kreativnost i sl., a izbjegavajući stihiju.

Uz poštovanje navedenih načela, ekonomski i administrativni intervencionizam općine Jablanica mora imati sasvim konkretan sadržaj. Taj sadržaj bi se mogao najprikladnije prikazati kroz slijedeće zadatke i mjere:

- prema višim strukturama vlasti bila bi potrebna i neophodna permanentna inicijativa Općine za donošenje podsticajnih mjera za razvoj turizma. Te mjere bi mogle biti potpunije reguliranje odnosa na relaciji općina – kanton – Federacija BH i potpunije definiranje pozicije i uloge turističke zajednice;
- stalno insistiranje na regulisanju načina ponašanja poslovnih subjekata – učesnika u turističkom prometu (licenca, dozvole za

- rad, ugovorni odnosi sa inostranim partnerima, kategorizacija objekata i sl.);
- insistiranje na donošenju poticajnih mjera za unapređenje rada mikro, malih i srednjih poduzeća;
  - donošenje mjera za osiguranje stabilnih uvjeta finansiranja Turističke zajednice, ali i finansijskih olakšica za finansiranje razvojnih ciljeva Općine.

Prema oblasti privređivanja:

- kroz stvaranje profita.

Prema vlastitoj i široj javnosti:

- kroz permanentne promotivne prezentacijske priredbe;
- definirati kriterije i procedure za davanje koncesija (za rudno bogatstvo, tlo, vode, šume i sl.) u svrhu osiguranja racionalne, kontrolirane i transparentne eksploatacije;
- iako se već pomenuta «Studija prostora za turistički razvoj Jablanice» još 1983. godine bavila detaljnim ispitivanjem mogućnosti korištenja masiva Čvrsnice za potrebe izgradnje centra zimskog sporta i rekreacije, pri čemu su vršena detaljna kartografska i terenska ispitivanja, trebalo bi ta istraživanja obnoviti i inovirati u skladu sa potrebama savremenih zahtjeva. Terenske mogućnosti Prenja u tom pogledu nisu istraživane, pa bi u ovoj početnoj fazi aktivnosti trebalo i to obaviti;
- trebalo bi pristupiti, takođe, izradi urbanističkog plana priobalnog pojasa Jablaničkog jezera pripadajućeg općini Jablanica. Tu akciju trebalo bi sinhornizirati sa općinama Konjic i Prozor (Rama) zbog smanjenja troškova;

- trebalo bi zajedničkim nastupom sa predstavnicima općine Konjic pokrenuti inicijativu za proglašenje planina Čvrsnice i Prenja, a eventualno i Čabulje nacionalnim parkom. Realizacija te ideje dala bi dodatnu vrijednost ovim destinacijama u turističkoj ponudi obadrije općine. O putevima i formi pokretanja takve inicijative mogu poslužiti kao uzor takva pokrenuta inicijativa općine Čapljina za vodopad Kravica (o ovome postoji veoma informativan materijal pod naslovom: EKONERETVA – nacionalni park Prenj – Čvrsnica – Čabulja kod TZ Jablanica);
- u vezi izrade urbanističkog plana trebalo bi, zajedno sa susjednim općinama zaustaviti dalje uzurpiranje zemljišta u priobalju jezera i spriječiti bespravnu gradnju. Postojeći problem na međuopćinskom nivou jednoobrazno riješiti. U ekstremnim slučajevima porušiti objekte, a druge verificirati, odnosno legalizirati uz pribavljanje sve potrebne dokumentacije i uplate dažbina;
- definirati mikrolokacije pojedinih objekata za potrebe turizma, pripremiti njihove projekte, te raspisati tendere za tu izgradnju;
- problematika osiguranja potrebnih količina vode za visoko zahtjevne potrebe velikog broja korisnika u toku turističke sezone na planinama je veoma složena, a rješavanje tog problema zahtijeva značajna ulaganja. Zbog toga bi već sada trebalo započeti potrebna istraživanja i projektovanja kako bi se pronašlo ekonomski i funkcionalno najoptimalnije rješenje;
- kako se bude širio obim korištenja područja Čvrsnice i Prenja uporedo s tim povećavaće se i količine otpadnih voda. Zbog toga već na startu izrade prostornog i urbanističkog rješenja ovih prostora treba projektovati i izgradnju sistema za prikupljanje, odvođenje i odgovarajući tretman otpadnih voda;
- definirati prioritete u izgradnji saobraćajne infrastrukture;

- koliko god je više moguće pojednostaviti procedure formiranja i registracije privrednih subjekata;
- podržavati legalan rad, a rigorozno sankcionirati sivo tržište rada i sve vidove ekonomije na tzv. neformalnom tržištu;
- inovirati programe obrazovanja prema savremenim kriterijima tržišne ekonomije i što više ga prilagođavati razvojnim potrebama privrede lokalne zajednice;
- konkurisati na sredstva pri Federaciji BiH za deminiranje, posebno onih lokaliteta koji bi mogli ući u interesnu sferu razvoja turizma;
- postaći u školama osnivanje (ako ne postoji) i aktiviranje udruženja GORANA;
- predložiti u okviru planinarskog društva osnivanje jedinice gorske službe spašavanje na volonterskoj osnovi i finansijski pomoći njihovu obuku i opremanje;
- za potrebe razvoja turističke ponude za planinske oblike turizma u okviru planinarskog društva oformiti grupu budućih vodiča i instruktora za razne oblike sporta i rekreacije na planinama. Osigurati za njih potrebnu edukaciju i praktične vježbe.

5.3. Ko bi mogao osmišljavati i operacionalizirati ovakve prijedloge?

Prijedlog za razmišljanje

Mjesna turistička zajednica nema tih kapaciteta, a prema ozbiljnim predviđanjima uskoro bi moglo doći do ukidanja mjesnih TZ, a općinama će biti ponuđeno da, ako imaju turizma, osnuju turistički biro. Nije bitno kako se određena služba ili organizacija zove nego šta može i šta radi. Ovako ambiciozan plan pokretanja bogate turističke ponude, ne može se povjeriti činovničkoj brizi. Za tu svrhu u Jablanici bi trebalo instalirati

Centar lokalnog turističkog razvoja (CLTR). To bi bila javna neprofitna ustanova. U početnom stadiju aktivnost Centra bila bi podržana sredstvima budžeta Općine. Kasnije Centar bi naplatom usluga od učesnika turističke ponude bio u mogućnosti da pređe na samofinansiranje. Planove rada Centra verifikovala bi Skupština Općine, a nadzor nad poslovanjem vršio bi menadžment Općine.

Glavni zadaci ovog centra bili bi:

- iznalaženje i nuđenje kvalitetnih poslovnih ideja;
- traženje povoljnih izvora investicijskih sredstava;
- pružanje konsultantskih usluga pri osnivanju i poslovanju mikro i malih preduzeća;
- pružanje kompleksne inicijalne potpore nosiocima kvalitetnih poslovnih ideja;
- marketing aktivnosti za mikro i mala preduzeća u vezi sa lokalnim turizmom na području istraživanja tržišta, ustrojavanja i korištenja baze podataka o tržištima, konkurentskim pogodnostima, mogućnostima međuopćinske, interkantonalne i međunarodne kooperacije, u promociji usluga ili proizvoda, programiranju marketinga i slično;
- transfer poslovnih, tehnoloških, marketinških i menadžerskih znanja kroz organizirano pružanje edukacije.

U početnoj fazi rada Centar bi zapošljavao tri stručna lica: diplomiranog ekonomistu, pravnika i iskusnog turističkog radnika. Centar bi mogao formacijski biti vezan za Službu za privredu, obnovu i razvoj Općine.

5.4. Ciljana turistička ponuda

U ovoj godini trebalo bi osmisliti pripreme za realizaciju ciljane turističke ponude – proizvoda u početnoj fazi, tj. dok se ne izgrade receptivni kapaciteti za cjelogodišnji planinski turizam. Ta ponuda mogla bi biti:

- Jezerska tura – Jablaničko jezero;
- Susreti kampera uz rijeke Doljanka i Šanica;
- Ciljani susreti kojima bi se namjenski doveo veći broj kampera koji bi došli i zbog atraktivne cijene i zbog atraktivne ponude, ali i zbog vraćanja navike da se kod nas kampira u tranzitu (pogodnost skraćenog putovanja prema moru iz velikog dijela Istočne i Jugoistočne Evrope);
- Seoski turizam – pilot projekat za tri sela;
- Tranzitni turizam vezan za ponudu Jablaničkog jezera i memorijalnog centra «bitka na Neretvi»;
- Pustolovna tura – atraktivna kombinacija planinarenja, biciklizma, veslanja, pješaćenja i slično za ciljne skupine poklonika ovih aktivnosti kod nas i u Evropi;
- Izrada putnog atlasa Sarajevo – Jablanica – Mostar – Neum sa akcentom na Jablanici;
- Stalno prisustvo u radio programu lokalnog radija. Pretežan dio vremena emitovanja posvetiti lokalnom turizmu;
- Izrada WEB SITE.

5.5. Mjere za sprovođenje strategije

- Usvajanje strategije na Skupštini Općine.

- Informisanje javnosti i potencijalnih investitora o strategiji razvoja turizma u općini Jablanica putem pisanih i elektronskih medija, kao i na posebno za tu svrhu organiziranim javnim predavanjima.

6. POTENCIJALNI EFEKTI REALIZACIJE STRATEGIJE

6.1. Aproksimacija povećanja smještajnih kapaciteta i broja noćenja

Općina Jablanica već sada raspolaže sa nešto više od 100 ležaja koji su na raspolaganju turistima, odnosno gostima. Izgradnjom tri hotela i četiri motela u narednom periodu (2003-2009) povećava se ponuda za 500 novih ležaja. Pored ovih kapaciteta, potrebno je izgraditi minimum dva planinarska doma i dvadeset lovačkih koliba na Prenju, Čvrsnici i Čabulji što bi značilo 100 novih ležaja.

Imajući u vidu raspoložive prirodne resurse i mogućnosti kontinuiranih turističkih aktivnosti tokom cijele godine, za očekivati je da oko 70% isti budu korišteni. Samo ovi kapaciteti stvaraju pretpostavku za ostvarenje 178.850 noćenja.

Pored ovoga, izgrađeni vikend objekti, koje treba staviti u funkciju smještajnih kapaciteta noćenja, kao i već postojeći za ove namjene, u osnovi bi se mogli povećati za 15.000 noćenja.

Isto tako, na porast ukupnog broja noćenja uticaće i razvoj seoskog turizma. Procjenjuje se da bi između 5-6 hiljada noćenja bilo moguće ostvariti razvojem seoskog turizma.

Realizacijom predmetne strategije do kraja 2009. godine, moguće je ostvariti oko 200 hiljada noćenja na Općini.

6.2. Rast zaposlenosti

Razvoj turističkih aktivnosti u značajnoj mjeri će podstaći razvoj ostalih aktivnosti koje su u funkciji razvoja turizma. Velika nezaposlenost na Općini kroz razvoj turističkih aktivnosti biće značajno amortizovana. Na bazi empirijskih iskustava, koeficijent zaposlenih u odnosu na broj ležaja iznosi 2,5. Na temelju ovih spoznaja, izgradnja 600 ležaja i postojećih 100, omogućava 280 novih radnih mjesta. Ovome svakako treba dodati i ostale komplementarne smještajne kapacitete seoskog turizma, kao i raspoložive kapacitete vikend objekata. Procjenjuje se da ovi kapaciteti iznose oko 600 ležaja. Ako se zna da prosječan koeficijent zaposlenih u odnosu na komplementarne ležaje u turizmu iznosi 6, to podrazumijeva još 100 novih radnih mjesta.

Uzimajući u obzir i ostale objekte, diskoteke, restorane, kao i druge aktivnosti u funkciji turizma, procjenjuje se potreba za još 70 radnih mjesta. Prema tome, razvoj turističkih aktivnosti još u ovoj prvoj fazi omogućava 450 novih radnih mjesta.

U principu turisti su veliki potrošači. Razvoj turističkih aktivnosti omogućava razvoj prije svega ugostiteljstva, poljoprivrede, trgovine i zanatstva. Na taj način se obogaćuje turistička ponuda.

7. ZAKLJUČAK

Sagledavajući ekonomsko i socijalno stanje u općini Jablanica izrada ove strategije u potpunosti nalazi svoje opravdanje. Naime, pretežan dio objekata i privrednih aktivnosti iz predratnog perioda, koje su bile okosnica ekonomskog razvoja su van funkcije, a broj stanovnika je čak i povećan sa nešto izmijenjenom nacionalnom strukturom. Velika nezaposlenost i porast broja penzionera su snažno uticali na upravu Općine da potraži nova rješenja ekonomskog razvoja. Na nivou države opredjeljenje je da se organizovanje razvoja spusti na razinu kantona i općina. Uprava Općine je procijenila da se budući razvoj planira na vlastitim resursima kroz izmjenu privredne strukture. Na temelju ove koncepcije razvoja definirani su strateški ciljevi i pravci razvoja turizma na općini Jablanica koji se uklapaju u razvojnu strategiju više razine. Ova strategija u osnovi je ponudila integralne zaključke koji se odnose na definiranje ciljeva, pravaca i organizacije za njeno sprovođenje.

Ciljevi se ogledaju u odabiru razvoja turističkih aktivnosti utemeljenih na prirodnim resursima uz maksimalno očuvanje ekološke ravnoteže i njenoj zaštiti. Kroz izmjenu privredne strukture treba stvoriti pretpostavke za novo zapošljavanje ne samo u turističkim aktivnostima, nego i u ugostiteljstvu, poljoprivredi, trgovini i zanatstvu kao komplementarnim djelatnostima.

Pravci razvoja turizma se zasnivaju na razvoju četiri turističke aktivnosti vezane za vode, planine, tranzit, selo i to tokom cijele godine.

Sredstva za definirane pravce razvoja ne može obezbijediti Općina ali mogu poduzetnici, kako domaći tako i strani. Zbog toga je važno da Općina ima aktivnu ulogu zajedno sa poduzetnicima u zatvaranju konstrukcija finansiranja prioriternih projekata i iz kreditnih izvora višeg nivoa.

Istinsko prihvatanje strategije kao dokumenta budućeg razvoja Općine u mnogome će promijeniti njenu ekonomsku i socijalnu sliku. Proglašavanjem Čvrsnice, Prenja i Čabulje nacionalnim parkom, stvaraju se pretpostavke da općina Jablanica bude proglašena ekološkim područjem. Sve ovo upućuje na racionalno i ekološki prihvatljivo stavljanje prirodnih resursa u funkciju razvoja turizma.

Ukupan koncept jablaničkog turizma u cjelini treba postaviti kao uspješnu kombinaciju biznisa, zabave, medijske pozornosti i motivacije za običnog građanina i za njihove obitelji. Jednostavna i poznata formula za prodor na šire tržište i za ostvarenje profita je: atrakcija, medijski publicitet širokog spektra i marketing.

8. PRILOZI

PRAVNA REGULATIVA TURIZMA

a) Turističko-ugostiteljska djelatnost

- Zakon o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti («Službene novine FBiH», broj 19/96);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja upisnika o minimalnim uvjetima za kategoriju ugostiteljskih objekata, te o obrascima zahtjeva ugostitelja i o obliku, sadržaju i načinu vođenja upisnika o minimalnim uvjetima i uvjetima za kategoriju objekata za pružanje ugostiteljskih usluga građana u domaćinstvu, te o obrascima zahtjeva građana («Službene novine FBiH», broj 23(96));
- Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uvjetima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata («Službene novine FBiH», broj 23/96, 46/98, 27/00);
- Pravilnik o obrascu prijave i upisnik o pružanju ugostiteljskih usluga u objektima zatvorenog tipa («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o pružanju ugostiteljskih usluga u seljačkom domaćinstvu («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o minimalno-tehničkim i posebnim uvjetima pokretnih ugostiteljskih objekata («Službene novine FBiH», broj 2396);

- Pravilnik o posebnim minimalnim uvjetima i načinu pružanju usluga u kolima za spavanje u željezničkom vagonu («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja knjige gostiju i popisa gostiju («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja knjige gostiju i popisa gostiju («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o minimalno-tehničkim uvjetima poslovnog prostora putničke agencije («Službene novine FBiH», broj 23/96, 14/00);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja knjige žalbe («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o upisniku turističkih vodiča («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o službenoj iskaznici turističko-ugostiteljskih inspektora («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o iskaznici turističkog vodiča («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Pravilnik o stručnom ispitu za turističke vodiče («Službene novine FBiH», broj 23/96).

b) Turističke zajednice

- Zakon o turističkim zajednicama i promicanju turizma u Federaciji Bosni i Hercegovini («Službene novine FBiH», broj 19/96);
- Uredba o članarinama u turističkim zajednicama («Službene novine FBiH», broj 2/00, 29/01);
- Pravilnik o obliku i sadržaju obrasca za uplatu članarine turističkim zajednicama («Službene novine FBiH», broj 14/00);

- Pravilnik o proglašenju i razvrstavanju turističkih mjesta u razrede («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Odluka o periodu turističke predsezona, glavne sezone i postsezona u turističkim mjestima («Službene novine FBiH», broj 21/98);
- Pravilnik o obrascima i načinu vođenja upisnika turističkih zajednica («Službene novine FBiH», broj 23/96, 46/01);
- Uredba o boravišnoj pristojbi («Službene novine FBiH», broj 23/96);
- Odluka o utvrđivanju visine boravišne pristojbe za 2002. godinu («Službene novine FBiH», broj 29/01);
- Pravilnik o postupku prijave i odjave turista i načinu vođenja popisa turista («Službene novine FBiH», broj 23/96).

c) Posebne uzanse u ugostiteljstvu

- Posebne uzanse/uzance u ugostiteljstvu («Službene novine FBiH», broj 7/97).

Na nivou Hercegovačko-neretvanskog kantona

- Zakon o turističkoj djelatnosti (Službene/Narodne novine, broj 5/00-48);
- Zakon o turističkim zajednicama i unapređenju turizma u Hercegovačko-neretvanskom kantonu (Službene/Narodne novine, broj 5/00-60).

IZVORI I LITERATURA

1. Cvijić Jovan, Glacijalne i morfološke studije o planinama Bosne, Hercegovine i Crne Gore, Beograd, 1899. godina
2. Društvo urbanista BiH: Turizam kao razvojna osnova Sarajeva, prva faza – Projekat Bjelašnica, Sarajevo, februar 1999.
3. Ekonomski institut Sarajevo: «Privreda BiH i Evropa '92» - separat «Turizam», Sarajevo, oktobar 1991.
4. Ekonomski institut Tuzla: «Zbornik radova», Tuzla, 1996. godina
5. «Fondeko svijet», naučno-počularna revija, Sarajevo, 2001, 2002. i 2003.
6. JP Elektroprivreda Sarajevo, Hidroelektrane na Neretvi – Jablanica, Urbanistički zavod BH Sarajevo: «Elaborat zaštite i uređenja priobalja akumulacije hidroelektrane Jablanica», Sarajevo, mart 1999. godina
7. «Projektni atelje» - Investprojekta, Prostorna studija turističkog razvoja opštine Jablanica, Sarajevo, januar 1983.
8. Mihić dr Ljubo: «Planine Prenj i Čvrstica sa Boračkim jezerom centri za rekreaciju», Jablanica, 1973.
9. Revikon – registar propisa 2002 godine, Sarajevo
10. Renner Heinrich, «Durch Bosnien und die Herzegovina krentz und quer, 2. Auflage, Berlin, 1897.
11. Revija «TURIST», Sarajevo, 2002. i 2003.
12. Stručne službe općine Jablanica: razni materijali i informacije, Jablanica, 2003. godina